

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 1 Şubat 2020

ss. 1-24

Makalenin Geliş

Tarihi

08/01/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

23/02/2020

Yayın Tarihi

28/02/2020

KÂBE HAKKINDA ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ BİR ESER: *KİTÂBU VASFI BEYTU'LLÂH*

Halil Sercan KOŞİK¹

ÖZET

Adından da anlaşılacağı üzere dinî muhtevalı bir eser olan *Kitâbu Vasfı Beytullâh*, imla ve dil bakımından Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösteren bir metindir. Kâbe'nin kutsallığı, fazileti ve vasıfları hakkında bilgi veren eser, Müslümanları hacca teşvik edici bir amaçla yazılmıştır. Bu bakımdan haccın sevabı ile hacıların elde edeceği mükâfatlar eserde sık sık dile getirilmiştir. Şairini bilemediğimiz bu manzume aruzun fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbıyla kaleme alınmıştır. Otuz dört bentten oluşan eserin nazım şekli ise müzdevic murabbadır. Makalemizin ilk kısmında eserin imla, şekil, muhteva ve dil hususiyetleri incelenmiş ve onunla ilgili tanıtıcı bilgiler verilmiştir. İkinci kısımda ise söz konusu eserin transkripsiyonlu metni ilk defa araştırmacıların ve okurların dikkatine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kitabu Vasfı Beytullah*, Kâbe, hac, Eski Anadolu Türkçesi.

A WORK WRITTEN IN OLD ANATOLIAN TURKISH ABOUT KAABA: *KİTABU VASFI BEYTU'LLAH*

ABSTRACT

As it is understood from its name, *Kitabu Vasfı Beytullah*, which has a religious content, is a text that shows the characteristics of Old Anatolian Turkish in terms of spelling and language. This work, which gives information about the sacredness,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D., sercankosik@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-9239-3002

virtue and qualifications of the Kaaba, was written with the aim of encouraging Muslims to pilgrimage. In this respect, the rewards of pilgrimage and the rewards of pilgrims are frequently mentioned in the work. This verse, the author of which we do not know, was written with the prosody of fâilâtün / fâilâtün / fâilün. The verse form of the work, which consists of thirty-four strophes, is muzdevic murabba. In the first part of our article, we examine the spelling, form, content and language characteristics of the work and give information about it. In the second part, the transcribed text of the work is presented to the attention of researchers and readers for the first time.

Keywords: *Kitabu Vasfi Beytullah*, Kaaba, pilgrimage, Old Anatolian Turkish.

GİRİŞ

Kâbe, ka'b kökünden türetilmiş olup küp şeklindeki nesne manasına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu sözcük iki kez geçmekle birlikte "Beyt", "Beytullah", "el-Beytü'l-haram", "el-Beytü'l-atik", el-Beytü'l-muharrem", "el-Beytü'l-ma'mûr", "el-Mescidü'l-harâm", "el-Meş'arü'l-harâm", "Beniyye", "Hamsa", "Müzheb", "Devvâre", "Kâdis" ve "Kible" gibi adlandırmalara da söz konusu kutsal kitapta rastlanmaktadır. Kâbe'nin Müslümanlar arasındaki yaygın ismi ise Kâbe-i Muazzama'dır (Ünal, 2001: 14-15).

Kâbe, diğer ismiyle Beytullah, Müslümanların en önemli kutsal mabedidir. İlk inşası Hz. Âdem'e kadar giden bu mabet, bu nedenle neredeyse insanlıkla yaşıt sayılır. Müslümanların namazlarında kiblesi olan bu yapı, aynı zamanda tarih boyunca hacı olmak isteyenlerin yöneldiği yeryüzündeki en değerli ve mukaddes yerlerin başında gelmiştir. Zaman içinde sel, tufan, deprem vb. afetlerle yıkılıp yerle bir olan bu mabedin bulunduğu Mekke'deki mahal unutulmuş, İlahi vahiyle birlikte Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail tarafından bulunarak mabedin temelleri tekrar yükseltilmiş, böylece insanlar Hz. İbrahim vasıtasıyla hacca davet edilmiştir.

Binlerce yıllık tarihi olan Kâbe, ilk inşasından bu yana pek çok kez yenilenip tamir edilmiştir. Kâbe'den Hacerü'l-esved denilen kutsal siyah taş haricinde İslam öncesi döneme ait pek bir şey günümüze kalmamıştır. Bu nedenle de Kâbe'nin bugünkü yapısının büyük oranda İslam'ın ilk yıllarına ait olduğu söylenebilir. Bugüne kadar Kâbe'nin geçmişiyle ilgili herhangi bir arkeolojik çalışma ve araştırma yapılamadığı için onun tarihiyle ilgili bilgiler de tamamen dinî ve tarihî kaynaklarla geçmişteki seyyahların hükümlerine dayanır. Kâbe hakkında İslam tarihi, kültürü ve medeniyetiyle ilgili birçok kaynakta bilgi bulunmaktadır. Bununla birlikte söz konusu kaynakların en eskisi miladi 8. yüzyıla kadar gitmektedir. Dolayısıyla milattan çok daha önceki zamanlara

giden Kâbe'nin tarihiyle ilgili haber veren bu kaynaklar, çoğunluğu nesilden nesle sözlü olarak geçmiş rivayet ve inanışlardan ibaret olan bilgileri de ihtiva etmektedir (Can, 1993: 67).

Kâbe'nin tarihi², tavsifi ve faziletiyle ilgili Türk dilinde pek çok eserin kaleme alındığı da görülmektedir. Manzum ve mensur tarzda kaleme alınmış olan bu eserlerin bir kısmı telif, diğer kısmı da Arapçadan Türkçeye çevrilmiş tercümelere aittir. Ahmet Fakih'in (ö.?) Kitâbu Evsâfı Mesâcidi's-Şerife'si, Bâkî'nin (ö.1600) el-İ'lâm bi-Alami Beledillâhil-Harâm Tercümesi (Fezâ'il-i Mekke), Gubârî (ö.1566) ve Safî'nin (ö.?) Kâbenâme mesnevileri, Baldırzade'nin (ö.1650) Kâbe Risalesi, Süheylî'nin (ö.1632'den sonra) Târîh-i Binâ-yı Kâbe'si, bu konuda kaleme alınmış belli başlı eserlerdir.

Bu makalede hakkında bilgi verip metnini neşredebileceğimiz eser ise Eski Anadolu Türkçesi döneminde aruz vezni ile aynı konuda kaleme alınmış müellifi bilinmeyen manzum bir eserdir. Fatih Köksal'ın da belirttiği üzere bu dönemde kaleme alınan dil yadigarları günümüze zor ulaşmış sınırlı sayıda metinlerdir. Bundan dolayı da Türk dili tarihi açısından ayrı bir değer ve öneme sahip olan bu eserlerin müellifinin kim olduğuna bakmadan günümüz araştırmacı ve okurlarının dikkatine sunulması elzemdir (2016: 367).

Kitâbu Vasfı Beytu'llâh

Adı

Eserin başında "Hâze'l-Kitâbu Vasfı Beytu'llah" ibaresi başlık olarak yer almaktadır. Bunun dışında metnin herhangi bir yerinde eserin adıyla ilgili bir bilgi geçmemektedir. Bundan dolayı da söz konusu başlığın eserin müellifi tarafından mı yoksa müstensih tarafından mı verildiğinin tespiti elimizdeki bilgiler ışığında şu an için mümkün değildir.

Telif Tarihi ve Müellifi

Eserin içerisinde telif tarihi ve müellife dair hiçbir emare ve ipucu bulunmamaktadır. Metnin sonunda eserle ilgili herhangi bir istinsah kaydı da yoktur. Bununla birlikte eserin dil özellikleri, imlası, vezin ve kafiye kusurlarının çok fazla olması, onun Eski Anadolu Türkçesi döneminde

² Mekke ve özellikle de Kabe'nin tarihi ve faziletleri üzerine Türkçe kaleme alınmış telif ve tercüme eserler için bkz. (Koşık, 2018: 49-67)

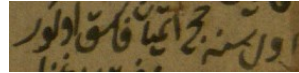
yazıldığını göstermektedir. Bu nedenle de müellifi meçhul³ bu eserin 16. asırdan önce kaleme alınmış olması muhtemeldir.

Nüsha tavsifi

Bu manzum eser, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi yazmaları içerisinde 26 Hk 1091/2 arşiv numarasıyla kayıtlı bir mecmuanın 21b-25b varakları arasında “Hâze’l-Kitâbu Vasfı Beytu’llâh” başlığıyla bulunmaktadır. Harekesiz, bozuk talik hatla kaleme alınan yazmanın, söz konusu eserin şimdilik tespit edebildiğimiz tek nüshası olduğunu söyleyebiliriz. Manzumenin bulunduğu mecmuanın her sayfasında 16 satır yer almaktadır. Her varakta takibi sağlayan bir rabita kaydı bulunur. Metnin yer aldığı kâğıt koyu sarı renkli olup onu çevreleyen herhangi bir cetvel yoktur. Ayrıca ilgili metnin yer aldığı mecmuanın sayfalarının tamir gördüğü de dikkati çekmektedir.

İmlası

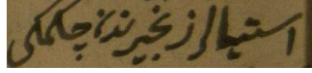
Eserin, bilgili olmayan bir müstensih eliyle kaleme alındığı söylenebilir. Çünkü nüshada çeşitli imla hatalarıyla karşılaşılmaktadır. Mesela müstensihin nun harfi ile nazal n’yi karıştırdığını daha en başta ikinci bentte görmekteyiz. Müstensih, bazı kelime ve eklerin imlasını da yanlış yazmış, çoğu zaman onların son harfini yazmayı unutmuştur. Bu durum Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin imlasında çokça karşılaşılan hususlardan birisidir. Yine “itmeyen” kelimesinin sondaki hecesinin elifle, yani Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki imla özelliklerini yansıtan bir tarzda yazıldığı görülmektedir:

Müstensihin “mücâvir” kelimesini “mücâvîr” şeklinde yanlış yazması da bunlara örnek verilebilir. Bütün bunlar söz konusu yazmanın yukarıda belirttiğimiz gibi, imlayı iyi bilmeyen dikkatsiz müstensihin elinden çıktığını doğrular niteliktedir. Bu nedenle bazı mısralarda eserin müellifinden ziyade müstensihinden de kaynaklı olabileceğini düşündüğümüz vezin bozuklukları ortaya çıkmıştır.

³ Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait müellifi meçhul birçok manzum eser bulunmaktadır. Aruzla kaleme alınmış daha çok dinî konularda olan bu manzum eserlerin en büyük özelliği ise sanat kaygısından ziyade halkın bilgilendirilmesinin temel gaye olmasıdır. Söz konusu mahiyette olup neşri yapılmış metinlerden bazıları şunlardır: Köksal, 2016: 367-425; Ekinci, 2015:1-16; Büyükakkaş, 2016; Şengün 2019: 34-61, Köse, 2017. Ayrıca Amil Çelebioğlu da *Türk Edebiyatında Mesnevi (15. yy. Kadar)* (1999) adlı eserinde müellifi ve telif tarihi bilinmeyen çeşitli mesnevileri ayrı bir başlık altında ele alarak incelemiştir.

Metinde kimi zaman aşağıda örneği verildiği üzere aruz imlasıyla da karşılaşılacaktır. Burada mısranın ilk kelimesi olan “isteyeler” kelimesinin üçüncü hecesi vezin gereği kapalı/uzun hece olması gerektiği için elifle yazılmıştır. Ayrıca söz konusu imlanın yukarıda belirttiğimiz üzere Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde çokça karşılaştığımız bir imla özelliği olduğunu belirtmekte de yarar vardır:

Muhtevası

Eser, adından da anlaşılacağı üzere genel olarak Kâbe'nin vasfı ile faziletlerinden bahseder. Söz konusu vasıf ve faziletler anlatılırken, Kâbe'nin Allah katındaki üstün değeri ile onun çevresinde yer alan makam ve mekânların izzet ve şerefine de değinilmiştir. Duanın müstecap olduğu bu makamlar ve mekânların bir kısmı Mescid-i Haram'ın içinde bir kısmı da dışındadır. Mescid-i Haram'ın içinde olanlardan Mültezem, zezem kuyusu ve Altın Oluğun altı, dışında ise Safa-Merve tepeleri, Hz. Hatice ile Hz. Fatıma'nın evi, Hz. Muhammet'in doğduğu ev ve Mekke mezarlığı yani Cennetü'l-Mualla'nın adları geçer. Bu mekân ve makamlar eserde cennet kapıları olarak nitelenmiştir.

Metinde klasik eser tertibinde gördüğümüz tevhid, münacat ve naat gibi giriş bölümlerine yer verilmemiş ve hemen konuya girilmiştir. Manzume, Kâbe'nin nitelik, fazilet ve övgüsü yanında insanlara haccın önem ve değerinden bahsederek onları hac farızasını yerine getirmeye teşvik eder. Nitekim bu hususta Kâbe'yi gören ve tavaf eden hacıların elde edeceği mükâfatlar ile onların ulaşacağı yüksek manevi dereceler çokça dile getirilir. Şair genel olarak eserde Kâbe ve çevresindeki kutsal mekânları överek okuyucuları hacca gitmeye yönlendirmekte ve onlara sık sık bu hususta tavsiye ve telkinlerde bulunmaktadır. Bunu yaparken de haccın sevabından, söz konusu ibadetin Hak katındaki şeref ve kıymetinden, hacıların şeytandan uzak, cehennemden emin ve iki cihanda da her kederden salim olduğundan bahseder.

Vezni

Aruz vezni ile yazılan manzumenin kalıbı, fâilâtün/fâilâtün/fâilün'dür. Bununla birlikte eserde çeşitli aruz kusurlarına rastlanmaktadır. Bunlar zihaf, imale ve sekt gibi kusurlardır. Özellikle eserde şairin imaleye çok fazla başvurduğu göze çarpmaktadır. Yine de eserin Türkçenin aruza yeni yeni ayak

uydurmaya çalıştığı Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınması, bu hususu bir nebze olsun anlaşılır kılmaktadır:

Farz olup *da* gitmeyenler *ne* olur

Ol vaq(i)tde mücrimīne *katıl*ur

*Yüzi üzre o caḥīme atıl*ur

Ol nedāmet ḥasretiy*le* Ka‘be’nüñ (vr. 23b)

Çok fazla olmamakla birlikte, bazen şairin Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde bile imale yaptığı göze çarpmaktadır. Bu da aslında eserin müellifinin aruzu kullanmada çok da başarılı olmadığını göstermektedir:

Her gün *çün* anda ḥaste yatmada (vr. 22a)

Ḳırkı *daḥi* anda *namāz klanuñ* (vr. 22b)

Manzumenin pek çok yerinde zihaf yapıldığı da gözlerden kaçmamaktadır:

Üzerine dā’im her gün her gece (vr. 22a)

Rüz-ı maḥşer etṛāfında Ka‘be’nüñ (vr. 24b)

İste~~y~~eler zencirinden çekmegi (vr. 23a)

Eserde veznin aksadığı mısralar da bulunmaktadır. Fakat bu aksamaların eser tek nüsha olduğu için müelliften mi yoksa müstensihden mi kaynaklandığı bilinmemektedir:

Altına döşediler Ka‘be’nüñ (vr. 24a)

Ne buyurdı Kitāb [u] ḥadīşi sen (vr. 24a)

Şair, kimi zaman mısrayı aruza uydurmakta zorlanmış ve bunun için de çeşitli vezin tasarruflarında bulunmuştur. Özellikle Eski Anadolu Türkçesinde “yitmiş” şeklinde gördüğümüz sayı ismini şair vezne uydurabilmek için kelimeyi bazen “yitimış” şeklinde almak zorunda kalmıştır:

Her adımda yit(i)miş biñ ecr olur

Yit(i)miş biñde günāhı ‘afv olur (vr. 25b)

Yit(i)miş ḥac ecri vardur cümleye (25b)

Şairin az da olsa vezin gereği sekt yaptığı mısralar bulunmaktadır. Şair aşağıdaki mısradaki vezni tutturabilmek için “evvel” kelimesinin ikinci hecesinde

sekt yapmış; böylece ilgili hece veznin gerektirdiği bir kapalı heceye kavuşmuştur:

Hem daği evvel icādın Ka‘be’nün (vr. 21b)

Şairin kimi zaman vezin gereği ünlü ulaması yaptığı da görülmektedir:

Her kaçan kim mevķifında vaķfe_ide (vr. 25a)

Kafiye ve Redif

Eserde çok fazla kafiye kusuruna rastlanmaktadır. Bu kafiye kusurları, mahreci birbirine yakın seslerle, benzer kelime ve eklerle ya da kısa ve uzun seslerin birbiriyle kafiye yapılmasıyla ortaya çıkmıştır. Söz konusu kafiye kusurlarına gelenekte ikvâ, ikfâ ve îtâ gibi çeşitli adlar verilmiştir.⁴ Bu nedenle de yazarın kafiye konusunda aruzu kullanmada olduğu gibi çok da itinalı davrandığı söylenemez. Mesela, aşağıdaki bentte birinci ve üçüncü mısraların revî harfî t iken ikinci mısranın revisi bu sese mahreç olarak yakın olmakla birlikte ondan farklı bir ses/harf olan d’dir. Yani şair ikfa kusuru işlemiştir:

Her ‘arefe günü yitmiş biñ ‘uşât
Her biri olur cehennemden āzād
Ėarķ olur cümle mü’minin mü’mināt
Raħmetine ol mübārek Ka‘be’nün (vr. 25a)

Şairin bazı bentlerde ikva kusurunu işlediği de görülmektedir. Mesela, şu bentte kafiyeyi sağlayan harften önceki harfin harekesinin, yani tevcihin farklı olduğu görülüyor:

Ger diler iseñ şefâ‘at bulasın
‘Aşk-ı Beytu’llāh’a tekbir alasın
Tāķatince ana hürmet kılasın
Ehli olmak ister iseñ Ka‘be’nün (vr. 23b)

Eserde en fazla karşılaştığımız kafiye kusuru ise îtâ-yı celi’dir. Şair, ne yazık ki pek çok şair gibi îtâyî bir kafiye kusuru olarak görmemiştir:

Ka‘be için mālını şarf **itdiler**
Ehlini evlādını terk **itdiler**
Vech-i şer‘î üzere ‘azm **itdiler**
Tözlarına Ėarķ oluben Ka‘be’nün (vr. 23a)

⁴ Divan edebiyatındaki kafiye anlayışı ve kusurlarının neler olduğuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Saraç, 2011:273-275; Kaçar 2015: 37-53)

Aşağıdaki bentte de “var” kelimesindeki imla harfi med harfi gibi görüldüğü için huruf-ı müstahlefe yapılmıştır:

Kim ki hac çün baħıran olsa süvār
Hem gemide ıtıtsa anı rüzgār
Dü şehīdle bir de ğāzī ecri var
Farzı aqvādur ğazādan Ka‘be’nün (vr. 22a)

Son olarak müellifin eserinde kafiye türlerinden en çok mücerred kafiyeyi tercih ettiğini söyleyebiliriz:

Çünki ol ev oldı cennetden cüdā
Yaluñuzlık aña itdi çok cefā
Ol vaq(i)tde indürüpdür ol Hūdā
Beyt-i ma‘mūrı yirine Ka‘be’nün (vr. 24a)

Nazım Şekli, Dil ve Üslubu

Eserin nazım şekli müzdevic murabbadır ve eserde toplam otuz dört bent vardır. Oldukça sade, basit ve anlaşılır bir dille yazılıp geniş halk kitlesine hitap eden bu manzume, Eski Anadolu Türkçesi özellikleri göstermektedir. Eski Anadolu Türkçesinde çokça gördüğümüz bir belirtme hâli eki olan n sesi (*sevâbn*, *mekânın* gibi), -ısar/-iser gelecek zaman eki (*olısar*, *kılısar*, *kurtarısar* gibi), -uban/üben zarf fiil eki (*yalvaruben*, *aluben* gibi), isimden isim yapan -cek/-cak küçültme eki (*şehircek* gibi), -durur/-dürür (*Âyet-i Kur’an durur* gibi) bildirme eki bu özelliklerin en belirginleridir. Bunun yanı sıra yine daha çok Eski Anadolu metinlerinde rastladığımız *kaçan*, *kangı*, *yarlıgar*, *yuyasın*, *anı*, *ana*, *anda*, *anlar*, *imdi*, *çün*, *ol* gibi sözcükler de metinde karşılaştığımız kelimelerdendir.

Manzume didaktik/öğretici kaygılarla yazıldığı için onda hemen hemen hiç lirizme rastlanmaz. Her ne kadar bu eser vezinli ve kafiyeli olarak kaleme alınmış olsa da şairin manzumesinde Kâbe’nin Müslümanlar için ne kadar mühim ve kutsal bir yapı olduğunu anlatarak onları hacca teşvik etme amacını güttüğü, çok rahat bir biçimde görülmektedir. Kısacası müellifin bu eseri yazma sebebinin edebî bir gayeden çok dinî bir maksat olduğu söylenebilir. Bundan ötürü de söz konusu eserlerde sanat endişesi görülmemekte; nazım şekli, vezin ve kafiye şair tarafından sadece bir araç olarak sayılıp o vasıtalara ait kusur ve aksaklıklar çok da önemsenmemektedir.

Ahmet Fakih'in *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerîfe'si* ile Mukayesesi

Makalemizde ele aldığımız ve telif tarihi ile müellifini kesin olarak bilmemekle birlikte Eski Anadolu Türkçesi dönemi eseri olan *Kitâbu Vasfı Beytu'llâh*, gerek yazıldığı dönem gerek ismi gerekse de konusu itibarıyla aklımıza ilk olarak Ahmet Fakih'in *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerîfe'sini* getirmektedir. Bu nedenle iki eser arasında bir benzerlik yahut etkilenme olup olmadığının da bilinmesi gerekir.

Öncelikle her iki eser Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmakla birlikte Ahmed Fakih'in eseri, dil ve imla bakımından daha önce yazıldığı intibayı uyandırmaktadır. Bu nedenle de herhangi bir etkilenme varsa bu, *Kitâbu Vasfı Beytu'llah* adlı eser için geçerli olmalıdır. *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerîfe*, 13 veya 14. asırlardan hangisinde yaşadığı hâlâ tartışma konusu olan Ahmed Fakih'in bir grup arkadaşıyla yaptığı hac ziyareti esnasında gördüğü kutsal mekânların vasfıdır. Fakih, eserinde hac ibadeti maksadıyla ziyaret ettiği Medine, Mekke, Kudüs ve Şam şehirleri ile bu şehirlerdeki kutsal mekânlarla ilgili şahsi izlenimlerine yer vermektedir. Şairin bu eseri yazmadaki amacı, gördüklerini anlatarak arkadaşlarını hacca gitmeye teşvik etmek ve onlara söz konusu eseri armağan etmektir (Mazıoğlu, 1974: 13).

Tek nüshası bugün British Museum'da olan *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerîfe'nin* 4b-7b varakları arasında "Fî Zikri Vasfı Mekke Şerrefehu'llahu Teâlâ" başlığı altında Mekke, Harem-i Şerif ve Kâbe, fiziksel nitelikleri tamamen şairin kendi gözlem ve tecrübelerine dayalı olarak anlatılır. Ahmet Fakih, Mescid-i Haram'la Kâbe'nin çeşitli uzunluklarını kendi adımlarıyla sayarak verir. *Kitâbu Vasfı Beytu'llah* ise müellifinin kendi tecrübelerinden çok özellikle Kâbe ve çevresindeki kutsal mekânların İslam dinindeki şeref, izzet ve faziletinden bahsederek Müslümanları hacca teşvik etmek için yazdığı bir nasihat kitabı gibidir. Burada şairin Kâbe ile ilgili şahsi gözlemleri, Ahmed Fakih'in eserinde olduğu gibi çok belirgin değildir. Ayrıca *Kitâbu Vasfı Beytu'llah'ta* bu kutsal mabedin Fakih'in eserinden farklı olarak fiziksel niteliklerinden ziyade dinî kıymetinden söz edilir.

İki eser arasında bir diğer fark ise nazım şekli ve aruz vezni bakımındandır. Ahmet Fakih'in eseri, mesnevi nazım biçiminde ve aruzun hezec bahrinin mefâilün/mefâilün/feülün kalıbıyla kaleme alınmışken *Kitâbu Vasfı Beytu'llah*, müzdevic murabba nazım şekli ve remel bahrinin fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbıyla yazılmıştır. Kısacası iki eser arasında şekil özellikleri bakımından da çok fazla bir etkilenme yahut benzerlikten söz edilemez.

Söz konusu eserlerde, yazıldığı dönem, başlık ve konu (kısmen) bakımından benzerliğin dışında her ikisinde de müelliflerin Müslümanları hacca teşvik edici nasihatlerinin bulunduğu söylenebilir. Sade bir Türkçe ile yazılan bu eserlerin içerisinde çeşitli aruz ve kafiye kusurları barındırması, Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınmış pek çok metinde görülen ortak bir özelliktir. Bütün bunların ışığında her iki eser arasında bir benzerlik yahut birbirinden etkilenme durumunu gösteren çok fazla delilin bulunmadığını dile getirebiliriz.

SONUÇ

Eskişehir İl Halk Kütüphanesi yazmaları içerisindeki bir mecmuada bulunan *Kitābu Vaşfi Beytu'llāh*, müellifi ve telif tarihini şimdiki hâlde bilemediğimiz dinî muhtevalı bir eserdir. Eserin gerek imla, gerek dil özellikleri onun Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alındığını göstermektedir. Nazım şekli müzdevic murabba olan manzume, aruzun remel bahrinin fâilâtün/fâilâtün/fâilün vezniyle kaleme alınmıştır. Pek çok Eski Anadolu Türkçesi metni gibi bu eser de içerisinde çokça vezin, kafiye ve imla kusuru barındırmaktadır. Kâbe'yi merkezine almış olan eserde bu kutsal yapı dışında onun çevresindeki şerefli makam ve mekânların nitelik ve faziletlerinden de bahsedilir. Eserinde sık sık Kâbe'nin Tanrı katındaki üstün değer ve izzetine değinen şairin, insanları hac veya umre maksadıyla Beytullah'ı ziyaret etmeye yönlendirdiği görülmektedir.

[METİN]

[21b]

Hāze'l-Kitābu Vaşfi Beytu'llāh

Diñle imdi hac şevābın Ka' be'nüñ

Hem daħi evvel icādın Ka' be'nüñ

Hem şerāfet hem şefā' at rütbesin

Hem daħi eşref mekânın Ka' be'nüñ

Diñle evvel ac idenüñ ařletin
Taddırayım saña accuñ lezzetin
Cān [u] dilden vir aña muħabbetin
ađ atında adri çođdur Ka‘ be’nüñ

ac idenden dūr olur řeytān la‘ ĩn
ac idenler hem cehennemden emĭn
Dü cihānda her kederden sālīmĭn
Girdiđiçün içine ol Ka‘ be’nüñ

acc[a] git her derde dermān bulasın
Dü cihānda řād olub[an] gülesin
Cennet[üñ] dārına nā’il olasın
Ber-murād ol ‘ izzetinde Ka‘ be’nüñ

Ķādir olduđuñ zamān farz kılinur
Hem tezevvüc üzre tađdĭm olınur
Ol sene ac itmeyen fāsıķ olur
Tā edā idince accı Ka‘ be’nüñ

İster iseñ mağfıret ile ğınā
acc ile ‘ umre getir itme zinā
Her biri çün biñ viriser ađ saña
Her ne şarf itseñ yolına Ka‘ be’nüñ

[22a]

Kim mücerred hacc için itse sefer
Anadan toğmış gibi [ol] olısar
Yitmiş ‘ aşīye şefā’ at kılısar
Rūz-ı maḥşer ḥürmetinden Ka‘be’nüñ

Kim ki hac çün baḥ(i)ran olsa süvār
Hem gemide tutsa anı rūzgār
Dü şehīdle bir de ġāzī ecri var
Farzı aḳvādur ġazādan Ka‘be’nüñ

Ṭamlasa bir ṭamla ḥuccācuñ teri
Bil cehennem yüz sene kaçır giri
Sa‘y [ü] şavmı hem tavāfı her biri
Biñ ġazādan efḍal olur Ka‘be’nüñ

Ḥac yolunda Ḥaḳ rızāsın gütmeye
Her cefāya hem taḥammül itmeye
Her gün için anda ḥaste yatmada
Altmış yıl ecri vardur Ka‘be’nüñ

Kim ki hacca gidene ikrām ide
Yā gelürken ḥācıya karşı gide
Her adımda bir şehircek ḥalk ide
Cennet içre ḥürmetinden Ka‘be’nüñ

Hem mücâvir tırana bir müjde var
Cennet içre virilür bir ‘ âlî dâr
Her gün için bir şehâdlik ecri var
Şävmi ile ‘ umresinden Ka‘ be‘nüñ

Derde dermân Ka‘ be‘yi mess itmesi
Mağz-ı îmân oldu anı görmesi
Diller ile söylenemez rütbesi
Dü cihânda yok menendi Ka‘ be‘nüñ

Her ferîsteler gelürler gizlice
Seyr iderler Mekke‘yi ucdan uca
Üzerine dâ‘im her gün her gice
Yüz yigirmi rahmet iner Ka‘ be‘nüñ

[22b]

Rahmetüñ altmışı tavâf idenüñ
Kırkı daği anda namâz kılanuñ
Yigirmisi Beyt‘e nazâr idenüñ
‘ İzzetine yok nihâyet Ka‘ be‘nüñ

Gün toğarsa karşı anuñ kapısı
Âyet-i Kur‘ân durur hep yapısı
Misk [ü] ‘ anber gibi çoğar kapısı
Cümle eşyâsı şifâdur Ka‘ be‘nüñ

Cennetü'l-a' lā miş(i)lli ey aḡī
Gelmemiş mişli cihāna bir daḡi
Anı seven görmez aşlā berzaḡı
Maḡber[üñ]de ḡürmetinden Ka' be'nüñ

İbtidā gördükde iste ḡāceti
Ol vaḡ(i)tde Ḥaḡ virür her ḡāceti
Rüz-ı maḡşer görmez aşlā şiddeti
Çevresinde defn olanlar Ka' be'nüñ

Her kim[ün] ki rühı anda fevt ide
Ehline evlādına ḡasret gide
Ḥaḡ anı hep ḡavmi ile ḡaşr ide
Rüz-ı maḡşer etrāfında Ka' be'nüñ

Ger dilerseñ raḡmete ḡarḡ olasın
'Aşḡ-ı Beytu'llāh'a tekbīr alasın
Dā'imā hep āh [ü] zārı kılasın
Nūr cemālle 'aşḡına ol Ka' be'nüñ

Diñle imdi Ka' be'nüñ her rütbesin
Cümle ḡuccāca şefā' at itmesin
Cennet-i A' lā'ya alup gitmesin
İzzetin gör Ḥaḡ ḡatında Ka' be'nüñ
[23a]

Her kaçan kim kurula maşşer yiri
Çok melâ'ik anda varup her biri
Emr-i Rabbânîyle altun zencîri
Halkaların dağacaqlar Ka'be'nün

İsteyeler zencîrinden çekmegi
Aluben maşşer yirine gitmegi
Gitmeyene geçmeyince dilegi
Cümle huccāca evinde Ka'be'nün

Yalvaruban isteye hep ehlini
Çevresinde defn oluban kalanı
Hac naşîb olup ziyâret ideni
Cümlesine var ricâsı Ka'be'nün

Diye Ka'be yâ İlâhe'l-âlemîn
Şuçların bağışla huccāc Müslimîn
Kıl şefâ'at cümle huccāca hemîn
Anları sen hürmetinden Ka'be'nün

Ka'be için mâlini şarf itdiler
Ehlini evlâdını terk itdiler
Vech-i şer'î üzere 'azm itdiler
Tozlarına garğ oluban Ka'be'nün

Diyeler ki Őoŕna anlar azdılar
Çok gŕnâhlar cîfesine taldılar
Haclarına çok fesâdlar katdılar
Tutmadılar hac Őevâbın Ka‘be’nŭñ

Diye Ka‘be yalvarurum Rabbime
Rabbŭmŭñ ihsâni bugŭn de kime
Olısdur hem Şefâ‘at mücrime
‘Âŝi içŭndŭr ricâsı Ka‘be’nŭñ

Ol vađ(i)tde emr idiser ol Hudâ
Ka‘be’nŭñ her hâcetin kıldum revâ
Ehlini [ben] hep bađıŝladum aña
Etrâfında cem‘ olalar Ka‘be’nŭñ
[23b]

Yanına cem‘ eyleye hep bunları
Nŭr ile pŭr-nŭr olısar yŭzleri
Kudretiyle sŭrmelenmiŝ gŭzleri
Őarılıp iħrâmlarına Ka‘be’nŭñ

Ol vađ(i)tde yŭriye Lebbeyk ile
Dŭrt yanında hâcılar ile bile
Hâcılarla maħşere toğru gele
Zŭmre zŭmre etrâfında Ka‘be’nŭñ

Bunlar için vezn-i mizân olmaya
Bunlar için neşr-i divân olmaya
Hiç hesâb ile ‘azâb görmeye
Maşşer içre hürmetinden Ka‘be’nün

Ol Burâk atlar gelüp tiz bineler
Toğru cennât-ı a‘lâya⁵ gideler
Dostlarına hep şefâ‘at ideler
Ol şefâ‘at hürmetinden Ka‘be’nün

Farz olup da gitmeyenler ne olur
Ol vaq(i)tde mücrimîne katılır
Yüzi üzre o cahîme atılır
Ol nedâmet hasretiyle Ka‘be’nün

Bu cihânda imtihândur saña mâl
Yir yudan Kârûn’a bak da ‘ibret al
Bir kefenle küt-ı yevmiyyeyle kal
Bâkîsini vir yolında Ka‘be’nün

Ger diler iseñ şefâ‘at bulasın
‘Aşk-ı Beytu’llâh’a tekbîr alasın
Tâkatince ana hürmet kılasın
Ehli olmağ ister iseñ Ka‘be’nün

⁵ a‘lâya: ‘âliyyâta [metin]

Diñle imdi Mekke'de eşref mekân
Kağısıdur eyleyem bir bir beyân
Her du'âlar müstecâb anda 'ayân
Bâb-ı cennet yirleridür Ka'be'nüñ
[24a]

Cevf-i Ka'be Mültezem'le dü çehâr
Bi'r-i zemzem taht-ı mizâb müstecâr
Mevkıfidur hem minâre üç câr⁶
Hem tavâfda eţrâfında Ka'be'nüñ

Merveteyn ile arası sa'y yiri
Hem mezâristânla mevlid-i Nebî
Fâtıma ile Hâdîce'nüñ evi
Mu'adde (?) eşrâf-ı mekân Ka'be'nüñ

Añladuñsa hem mekânüñ 'izzetin
Her mekânda 'âlî eyle himmetüñ
Her mekânda iste Hâk'dan hâcetin
Her mekânı cennet a'lâ Ka'be'nüñ

Bu mekânlar cümle rahmetdür bize
Hem şefâ'at hem şehâdetdür bize
Bunlar ile dünya cennetdür bize
Bu maqâmlar eşrâfidur Ka'be'nüñ

⁶ Vezin aksamaktadır.

Zîre bunlar cümle cennet eşyâsı

Bunlar iledür cihānuñ ihyâsı

Tâ şoñunda gide bunlar cümlesi

Yirlerine eṭrāfindan Ka‘be’nüñ

Ol vaḳ(i)tde dünyenüñ ‘ömri biter

Andan öte kimse bilmez Haḳ n’ider

Cümle ḫalkı ḫāk ile yeksān ider

Yirlerinden yiller eser Ka‘be’nüñ

Ger dilerseñ Cennet-i Firdevs’i sen

Diñle imdi şıdḳ ile bu dersi sen

Ne buyurdı *Kitāb* [ü] ḫadıṣı sen⁷

Ol icādı ḫılḳatinden Ka‘be’nüñ

Bu cihāndan iki biñ yıl evvelā

Ol yaratdı arz-ı Beyti ol Ḥudā

Bir beyāz köpük gibidür şüretā

Altına döşediler Ka‘be’nüñ⁸

Çünki ol ev oldı cennetden cüdā

Yaluñuzlık aña itdi çok cefā

Ol vaḳ(i)tde indürüpdür ol Ḥudā

Beyt-i Ma‘mūrı yirine Ka‘be’nüñ

⁷ Vezin aksamaktadır.

⁸ Vezin aksamaktadır.

[24b]

Őimdi anda her avāfa bed' olur

İstilāmla 'ahdine tecdīd kıılır

Cümle imān ehline Őāhid olur

Rūz-ı maŐşer erāfında Ka'be'nūñ

Bi'r-i zemzem oldu cennet kıuyusu

Bil aıkdur anda cennet kıapusu

Kim içerse yok cehennem kıorķusu

İ mūbārek Őerbetin ol Ka'be'nūñ

Her ne niyyetle içene var eŐer

Açlık ile ter ħarāretin keser

Hem 'ibādetdūr aña itmek nazar

Rābi'an cennet maķāmı Ka'be'nūñ

Mā'-i zemzemle yuyasın kendini

Ĥaķ Te'ālā def' ider her derdini

Ĥıfza kıuvvet virūr açar zihnini

Kim içerse Őerbetini Ka'be'nūñ

Añladuñsa ħaŐşasın ol zemzemūñ

İste andan Őıdk ile sen ħācetūñ

İleri her Őerbetinden cennetūñ

Bil mūbārek zemzemi ol Ka'be'nūñ

Dü cihānda cümleden efḍalidür
Mā'-i zemzem taht-ı mīzāb rahmetdür
Kim müyesser olına çok müjdedür
Taht-ı mīzāb'da namāzı Ka'be'nün

Taht-ı mīzāb altun oluḡ altıdur
Ol yeşil taş cennetün ya'kütüdür
Yoḡ mişāli şanki cennet tahtıdur
Hāmisen cennet maḡāmı Ka'be'nün

Ol yeşil taşda namāzın kıılması
Şoñ nefesde kāmīl imān olması
Vācib olur hem cināna girmesi
Ol namāzın hürmetinden Ka'be'nün

Rükn-i Ğarbī Bāb-ı Mesdūd arası
Ol maḡal bil müstecābdur cümlesi [25a]
Anda idi Ādem'ün seccādesi
Sādisen cennet maḡāmı Ka'be'nün

Bu maḡāmda bir namāz her kim kıılır
Dü cihānda dā'imā rahmet bulur
Bu maḡāmda her du'ā maḡbūl olur
Bu maḡāmı cennet a'lā Ka'be'nün

Bu maḳāmuñ rüknüne her kim gelür
Şağ elini ol maḳāma kim sürer
Üzerinde her günāhı dökülür
Ol maḳāmı hürmetinden Ka‘ be’nüñ

Diñle imdi mevḳıfınuñ vaḳfesin
Hem Minā’nuñ ḳurbān ile cemresin
Ger diler iseñ kemālin bulasın
Diḳḳat eyle her işinde Ka‘ be’nüñ

Her ḳaçan kim mevḳıfında vaḳfe ide
Yevm-i ḥaşruñ ictimā‘ ın fikr ide
Çoḳ tazarru‘ [ile] Ḥaḳḳ’ı zıkr ide
Göz yaşıyla ḳarşusunda Ka‘ be’nüñ

Ol vaḳ(i)tde bil ḳabüldür her du‘ ā
Her günāhdan yarlığar anı Ḥudā
Ba‘ zı ba‘ zılardan ider [ol] ḳazā
Müzdelifi vaḳfesinde Ka‘ be’nüñ

Her ‘arefe günü yitmiş biñ ‘uşāt
Her biri olur cehennemden āzād
Ġarḳ olur hep⁹ mü’minin [ü] mü’mināt
Raḥmetine ol mübārek Ka‘ be’nüñ

⁹ hep: cümle [metin]

Cümle şeytân başına saçup türâb
O vaq(i)tde kendine eyler ‘ azâb
Dögüne dögüne olurlar harâb
Yarlıgandığičün ehli Ka‘be’nüñ

Haq dīvānı gibi anuñ vaqfesi
Hacc-ı ekber cum‘a güne gelmesi
Hacc-ı aşgar oldı anuñ ‘ umresi
İkisi bir hac sevābı Ka‘be’nüñ

[25b]

Cum‘a günü turulursa vaqfeye
Yit(i)miş hac ecri vardur cümleye
Ara yirde hâcet olmaz kimseye
Kim qabül olmaya haccı Ka‘be’nüñ

Her kaçan farz-ı tavāfa bed’ olur
Her adımda yit(i)miş biñ ecr olur
Yit(i)miş biñ de günāhı ‘ afv olur
Her adımda eṭrāfında Ka‘be’nüñ

Hem şefā‘ at eyleyiser ol kişi
Rüz-ı maḥşer kimse anuñ yoldaşı
Ehl-i Beyt’den daḥi yit(i)miş kişi
Kurtarısar hürmetinden Ka‘be’nüñ

Hem buyurdu ol nebiler serveri
Bâb-ı cennetdür tavâfuñ her biri
Anda maqbûldür du' ânuñ her biri
Cümle hâcet yirleri[dür] Ka' be'nün

KAYNAKÇA

- BÜYÜKAKKAŞ, Ahmet (2016). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Mevlit Metni*, Konya: Kömen Yay.
- CAN, Yılmaz (1993). "Kâbe", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:7, Sayı:7, s.s. 67-92.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevi (15. yy. Kadar)*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- EKİNCİ, Ramazan (2015). "Müellifi Bilinmeyen Bir Mesnevi: Can ile Ten", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, Cilt:2, Sayı:3, s.s. 1-16.
- KAÇAR, Mücahit (2015). "Klasik Türk Edebiyatında Kafiye", *Osmanlı Edebi Metinlerini Anlama Kılavuzu*, Ed. Özer Şenödeyici, İstanbul: Kesit Yay.
- KOŞIK, Halil Sercan (2018). *Bâkî'nin El-İ'lâm Bi-A'lâmi Beledi'l-İllâhi'l-Harâm Tercümesi (Fezâ'il-i Mekke) İnceleme-Tenkitli Metin*, İstanbul: Kesit Yay.
- KÖKSAL, M. Fatih (2016). *Yâ Kebîkeç Mecmualar Arasında*, İstanbul: Kesit Yay.
- KÖSE, Fatih (2017). *Yazarı Bilinmeyen Bir Hz. Hatice Hikâyesi (Tenkitli Metin – İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1974). *Ahmed Fakih - Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerife*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2011). *Klasik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: Gökkuşbuca Yay.
- ŞENGÜN, Necdet (2019). "Türk İslam Edebiyatı'nda Bir Nazım Türü Olarak Ahvâl-i Kıyâmetler ve Şâiri Bilinmeyen Bir Ahvâl-i Kıyâmet Üzerine", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 15, s.s. 34-61.
- ÜNAL, Sadettin (2001). "Kâbe", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, s.s. 14-20.